

ŞİİR İNCELEME YÖNTEMİ - IV (ŞİİRDE YAPI)

Kazanım

Bu bölümü bitirdiğimde;

- Şiirde yapıyı oluşturan birimlerin özelliklerini,
- Şiirde yapının nasıl oluştuğunu,
- Nazım şekillerinin nasıl oluştuğunu,

- Şiirin; yapısı, dili, anlam ve ahengiyle bir bütün oluşturduğunu,
- Çeşitli dönemleri, şiirleri yapı bakımından karşılaştırmayı

öğreneceğim.

D. ŞİİRDE YAPI

Düz yazının kendine özgü bir yapısı vardır. İşte bu yapı özellikleri şiirde de söz konusudur. Bu yapı, ses ve anlamın kaynaşması ile ortaya çıkan birimlerin bir tema etrafında birleşmesiyle oluşur.

Şiirdeki birimler metin aracılığı ile belirlenmeli, daha sonra da şiir yapı yönüyle ele alınmalıdır. Şiirde biçim ve içerik öylesine mükemmel bir biçimde kaynaşmıştır ki, metin ile içeriği birbirinden ayrı olarak incelemeye, ele almaya imkân kalmamıştır. Diğer bir ifadeyle şiirin içeriği, o şiirin biçimiyle ifadesini bulmuş ve ayrılmaz bir bütün oluşturmuştur.

Bir şiiri oluşturan birimler yalnızca biçim ve içerik değildir. Şiirde, ses ve anlam kaynaşmasıyla ortaya çıkan birimler, belli bir düzen içinde bir araya gelir. Bu yolla şiirde mısra (dize), beyit, bent, dörtlük gibi nazım birimleri ortaya çıkmıştır. Şimdi, şiirde yapıyı oluşturan nazım birimleri hakkında bilgi edinelim.

Nazım Birimi

Bir şiirde anlam bütünlüğü olan en küçük parçaya **na-zım birimi** adı verilir.

Nazım biri en az iki mısra olmak üzere üç, dört, beş, altı ve daha fazla dizeden meydana gelebilir.

Mısra (Dize)

Bir şiirin her satırına **mısra (dize)** adı verilir.

Dizeler genellikle dil bilgisi yönüyle tamamlanmış bir cümle özelliğinde olur. Divan şairleri dizeye çok büyük bir önem vermişler ve bu şiir geleneğinde bir şiirin en güçlü dizesine mısra-ı berceste (öz, güzel, latif, ince anlamlı, kolayca hatırlanan, yapısı sağlam dize ya da beyit) adını vermişlerdir.

Özellikle Divan şairleri bütün dizelerinin mısra-ı berceste niteliğinde olması için çaba harcamışlardır.

“Tekrar yaşayacağız ümitli sabahları

Bulacağız dünyanın o en güzel yerini

Ebedî bir sahilde yeniden tadacağız

Kol kola sükûn dolu akşam gezmelerini”

Yukarıdaki dörtlükte dizeler alamca birbirini tamamlamış ve Ziya Osman Saba bu dizelerde ümit ve özlemle ilgi duygularını dile getirmiştir.

Beyit

Anlam yönüyle birbirine bağlı iki dizeden oluşan şiir parçasına **beyit** denir.

Beyit, Divan edebiyatı nazım birimi olmakla birlikte, bu nazım birimi daha sonraki dönemlerde de şairler tarafından kullanılmıştır.

“Böyle bir dersi alan rûha vatan dar görünür;

Dâima başka sefer, başka ufuklar görünür.

O nesil duymuş akın zevkini rüzgârda bile

Bu duyuş varmış akınlardaki atlarda bile”

Yahya Kemal Beyatlı

Bent

Bir manzumeyi meydana getiren bölümlerin her birine **bent** adı verilir. Beyit ve dörtlüklerde dize sayısı belirli olduğu hâlde, bentte dize sayısı farklılık gösterir.

“Şafak sökerken o, yalnız, bir eski tekneciğin

Düğümlü, ekli, çürük ipleriyle uğraşarak

İlerliyordu; deniz aynı şiddetiyle şırak

Şırak dövüp eziyor köhne teknenin şişkin

Siyah kaburgasını... Ah açlık, ah ümid

Kenarda, bir taşın üstünde bir hayal-i sefid

Eliyle engini güya işaret eyleyerek

Diyordu: “Haydi nasibin o dalgalarda, yürü”

Tevfik Fikret

Dörtlük (Kıt'a)

Şiirde dört dizeden oluşan şiir parçalarına **kıta** adı verilmiştir. Millî Edebiyat Döneminde de "kıta" terimi "**dörtlük**" anlamında kullanılmaya başlanmıştır.

Divan şiirinde "kaside, gazel, mesnevi, kıta, müstezat" nazım biçimleri beyitlerle kurulan; "murabba, rubai, tuyuğ, şarkı" dörtlüklerle kurulan; "terkib-i bent, terci-i bent, musammat" bentlerle kurulan nazım şekilleridir.

Halk şiirinde ise nazım birimi dörtlüktür ve "mani, koşma, ilahi, nefes, deme, devriye, nutuk" gibi nazım şekilleri dörtlüklerle, "türkü" ise bentlerle kurulur.

Daha önce şiirde biçim ve içeriğin ayrılmaz bir bütün olduğunu söylemiştik. Şiir örneklerini incelemeden önce "konu" ve "tema" hakkında bilgi edinelim.

Konu

Üzerinde söz söylenen, fikir yürütülen, yazı kaleme alınan herhangi bir olay veya duruma **konu** denir.

Tema

Bir şiirde dile getirilen, duygu, düşünce ve hayale **tema** adı verilir.

Şiir düz yazıdan farklı olduğu için şiirde tema sözünden, daha çok, dile getirilen duygu ve hayal anlaşılır. Şiirde temalar bazen "aşk, ayrılık acısı, özlem, ölüm korkusu, yalnızlık, gurbet" vb. bireysel duyguları içerdiği gibi, bazen de başka insanlar adına duyulan isticrapları, sosyal ve toplumsal konuları içerdiği olur.

Divan şiirinde her beyit kendi içinde ses ve anlam bakımından bir bütün olduğu ve bunların anlamca birbirinden bağımsız olduğu görülür. Bir gazelin her beyitini ayrı ayrı okuduğumuzda şiirin anlam ve yapısında bir değişiklik olmadığı görülür. İşte bu durum, her beyitin kendi içinde hem ses hem de anlam yönüyle bir bütün olduğunu ortaya koyar.

"Murâdın anlarız ol gamzenin iz'anımız vardır

Belf söz bilmeyiz ammâ biraz ırfanımız vardır"

(O yan bakışın ne demek istediğini anlarız; anlayış sahibiyiz. Evet, söz söylemeyi iyi bilmeyiz ama, söyleyeni anlamada biraz sevgimiz vardır.)

"Sıkılma bezme gel bigâne yok da'vetlimiz ancak

Nedîmâ bendeniz var bir dahi sultânımız vardır"

(Sıkılma, toplantımıza gel, yabancı yok. Konuşumuz olarak yalnızca Nedim kulun bir de sen sultanımız olacak.)

Nedim'in gazelinden alınan bu beyitlerde de görüldüğü gibi divan şiirinde beyitler anlamca birbirine bağılı değildir.

YAYLA DUMANI

Gümüş bir dumanla kapandı her yer;
Yer ve gök bu akşam yayla dumanı;
Sürüler, çimenler, sarı çiçekler,
Beyaz kar, yeşil çam yayla dumanı!

Ben de duman olsam senin yerine,
Dağılsam dağların şu mahşerine;
Güzelin saçına ve gözlerine
Ben girsem, ben dolsam yayla dumanı!

Beni içerine aldın dağ gibi,
Doldun gözlerime bir rüya gibi;
Ben de güneş gibi, yüce dağ gibi
İçinde kaybolsam yayla dumanı!

Ömer Bedrettin Uşaklı

Yukarıdaki şiir, dörtlüklerden oluşmuş ve 11'li hece ölçüsüyle yazılmıştır. Düz yazılarda bir paragrafı oluşturan cümleler anlamca birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. İşte bu özellik, şiirdeki dörtlüğün dizeleri arasında da vardır. Çünkü dörtlük ses ve şekil kaynaşmasından oluşan bir birimdir. Bir dörtlükteki dizelerin tek başına bir anlamı yoktur. Fakat bu dizeler bir araya geldiğinde anlamlı birim ortaya çıkar.

"Yayla Dumanı" şiirinde yayla konusu işlenmiştir. Şiirdeki dörtlükler "yayla sevgisi ve yayla özlemi" teması etrafında birleşmiş ve şiiri oluşturmuştur.

Örnek

Hayır, hayal ile yoktur benim alışveriğim

İnan ki her ne söylemişsem görüp de söylemişim

Bu iki dizeden, şiirin bütünü ile ilgili olarak aşağıdaki özelliklerden hangisi kesin olarak söylenebilir?

A) Yazıldığı dönem	B) Konusu
C) Ölçüsü	D) Kafiye düzeni
E) Nazım biçimi	

(1986 - ÖYS)

Çözüm

Bu dizelerden hareketle şiirle ilgili kesin olarak saptanabilecek özellik, şiirin ölçüsüdür.

Cevap C